

MUZEUL ȚĂRII CRIȘURILOR

CRISIA

LI

O R A D E A • 2 0 2 1

Szalai Emese, *Agyagba zárt hétköznapiok – A 15-17, századi fazekasság emlékei a gyulai várból* (Viața de zi cu zi închisă în lut – Memoria ceramicii de secolele XV-XVII din cetatea de la Gyula), Gyulai Katalógusok (Cataloagele de la Gyula), nr. 14, redactor: András Liska, editat de Erkel Ferenc Kulturális Központ și Múzeum Nonprofit Kft, Gyula, 2018, 180 p.

Mihálka Nándor

Periodicul Gyulai Katalógusok (*Cataloagele de la Gyula*), apărut în anii '90 și ajuns la volumul 14, este considerat un catalog al expozițiilor temporare ale Muzeului „Erkel Ferenc” și, în principal, un volum de studii dedicat arheologiei, unele publicații fiind folosite și ca manuale universitare. După o pauză de zece ani, a reapărut în 2018 și a oferit celor interesați o ediție revizuită a lucrării de disertație a arheologului Emese Szalai (Muzeul Național Maghiar din Budapesta), susținută în anul universitar 2013-2014.

Tânăra muzeograf-arheolog, originară din Békéscsaba, a prelucrat cercetarea arheologică din anii 1956 și 1961, din cetatea de cărămidă de la Gyula, a arheologului Nándor Parádi (Muzeul Național Maghiar, 1928-1997). Nașterea cărții sale a fost precedată de aproape o jumătate de deceniu de cercetări. Săpăturile lui Nándor Parádi, din urmă cu șaizeci de ani, au servit în primul rând ca fundament științific al primei restaurări monumentale a castelului de la Gyula și s-a concentrat asupra condițiilor epocii medievale târzii și otomane. Secțiunile s-au trasat pentru a servi la stratigrafia curții interioare, structura tavanului palatului castelului, curtea exterioară și cercetarea tranșeelor șanțului castelului și a sistemului palisadei cetății.

În timpul celor cinci ani de săpături, au fost descoperite o serie de artefacte arheologice, majoritar fragmente ceramice, a căror documentație a fost prezentată într-un raport preliminar, dar nu a fost urmată de cercetări detaliate și mai amănunțite. După cum scrie autoarea în introducerea lucrării, cea mai mare provocare a fost aceea că s-a ocupat nu numai de material, ci și de fundalul și circumstanțele săpăturii care a avut loc în urmă cu 57 de ani. Acest lucru a fost, de asemenea, necesar, deoarece arheologii au lucrat în moduri complet diferite în urmă cu aproximativ șase decenii. De aceea „ancheta” a început cu o cercetare arhivistică complexă. Documentele excavației (jurnalele, notele și desenele originale de excavare scrise de mână) pot fi găsite în trei locuri diferite: în Muzeul „Ferenc Erkel” din Gyula, în baza de date a Muzeului Național și la fostul Centrul Forster, instituție desființată în anul 2016. În plus, a strâns toate sursele, studiile și articolele legate de Castelul Gyula și de epoca sa otomană, care au ajutat la înțelegerea și cartografierea erei otomane a orașului de pe Crișul Alb.

Cetatea de cărămidă de la Gyula, construită între anii 1405-1445, a fost asediată și ocupată, în luna august 1566 de trupele turcești și a servit sub stăpânirea turcească ca centru de sangeac până în 1695. Trupele turcești au reabilitat daunele asediului, elita militară s-a mutat în castel, în timp ce coloniștii de origine turcă și balcanică s-au așezat în părțile separate ale orașului, unde au închiriat magazine și și-au trăit viața de zi cu zi.

Urmele așezării turcești se văd cel mai bine în ceramica cotidiană și de import/de lux la modă, pe care o aduc și o folosesc. Autoarea a ales materialul excavat, în grupuri, cantitativ și în funcție de utilizarea lor, fragmentele de ustensile de bucătărie dominând aici. Instrumentele de gătit, bolurile, ulcele și ulcele glazurate diferă semnificativ ca aspect și decor față de cele anterioare, medievale

târzii, ca și de artefactele moderne timpurii. Materialul importat, porțelanul chinezesc, faianța persană și ceramica de Iznik, au fost produsele de top în producția de ceramică. Al doilea grup a inclus accesoriile pentru echipamentele de încălzire ale perioadei, plăci de cahle și sobe, în timp ce al treilea a constat din obiecte utilizate în restul apartamentului (țevi, suporturi pentru lumânări, suporturi de cerneală, tuburi ceramice). La sfârșit, au fost adăugate grenade de argilă arsă folosite în asedii, similare cu borcanele de dimensiuni reduse.

Pe lângă o analiză comparativă a descoperirilor, cartea își propune să urmărească și fundalul istoric al utilizării obiectelor și relația comercială a atelierelor de olărit. Autoarea pune accent și pe centrul de ceramică de la Vadu Crișului de lângă Oradea. Funcționarea lui în secolul al XVIII-lea este cunoscută din literatura de specialitate, el fiind renumit pentru materialul său impresionant de vase cu pastă caolinică, pictate geometric. Existența timpurie, de secol XVI-XVII, a centrului a fost dovedită prin această lucrare. A fost un centru semnificativ, deoarece în Gyula și așezările înconjurătoare, inclusiv cetatea din Oradea, au fost găsite un număr semnificativ de fragmente de tip Vadu Crișului. Este probabil ca încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ustensilele de gătit să fie furnizate în zonă de acolo.

De asemenea, s-au găsit obiecte despre care se crede că erau confecționate de negustori locali, dar imitau forme tipice de vase importate de otomani. Acest lucru sugerează că s-a dezvoltat o relație strânsă între restul populației locale și otomani. Autoarea a încercat să proceseze subiectul în așa fel încât să poată fi urmărită întreaga istorie a vieții obiectelor aduse la suprafață, începând cu locurile de unde se obțineau materiile prime și evidențiind, cât mai mult posibil, materialele și tehnologia folosită pentru confecționare. Pentru această parte a lucrării a folosit inclusiv cărți de bucate turcești din secolul al XV-XVII-lea. Printre altele, ea a dat un răspuns la întrebarea referitoare la lipsa vaselor de gătit de dimensiune mare, fiind prezente doar rămășițele multor boluri de diferite dimensiuni, pentru că această cultură alimentară otomană nu avea obiceiul de a folosi ustensile mari de gătit.

Ceramică turcească similară cu cea a săpăturilor lui Parádi a fost descoperită și în castelele mai mici din jur (Sarkad, Békés), în așezările urbane (Szeged, Szolnok, Debrecen, Oradea) și la cetatea Oradea, dar analogiile cele mai apropiate s-au descoperit la Belgrad (Serbia). Similitudinea dintre cele două grupuri este uluitoare, foarte probabil ea datorându-se faptului că a existat o relație comercială între cele două orașe.

Lucrarea lui Emese Szalai are mai multe rezultate importante: a reușit să dateze și să integreze în tipologie întregul set de materiale descoperite, să mapeze relațiile comerciale și să demonstreze că actorii epocii, indiferent de etnia lor, au învățat să trăiască cot la cot, s-au adaptat și chiar au adoptat anumite obiceiuri. Semnificația lucrării sale este multistratificată: la nivel local, pentru că ajută la pregătirea săpăturilor în curs și care se vor derula în jurul cetății de cărămidă, dar și pe plan regional, pentru că materialul otoman descoperit se extinde dincolo de hotarele regiunii Partium. Munca sa este un ajutor serios atât pentru arheologi, cât și pentru istorici sau iubitorii de artă, care întâlnesc sau descoperă artefactele unei perioade pe cât de zbuciumate, pe atât de frumoase.